

SAATESÕNA ESUKA – JEFUL ERINUMBRILE “MODAALSUSEST SOOME-UGRI JA TEISTES KEELTES”

Modaalsus on keeleteadlaste uurimisobjektiks olnud aastakümneid ning selle eri aspekte ja väljendusvahendeid on uuritud põhjalikult erinevatest teoreetilistest seisukohtadest lähtudes nii üksikutes keeltes kui ka keeltevahelises võrdluses. Õeldu kehtib ka soome-ugri keelte kohta, kus modaalsusega seotud aspekte on paljude autorite töös põhjalikult käsitletud, aga leidub ka võrdlevaid analüüse peamiselt lähisugulaskeelte ja inglise keelega.

Käesolev “Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakirja” erinumber täiendab olemasolevaid uurimusi eelkõige võrdlevast aspektist, kuid sisaldab artikleid ka üksikute keelte kohta. Soome-ugri keeltest käsitletakse kogumikus valdavalt eesti keelt, aga ka soome ja saami keelt. Võrdlustes uuritakse peamiselt tüpoloogiliselt erinevaid keeli, sh keeli, millega eesti keele modaalsust pole varem võrreldud. Teistest keeltest on kogumikus esindatud hispaania, prantsuse, rootsi ja vene keel. Kogumikus on kokku üheksa artiklit kaheteistkümnelt autorilt.

Kogumik ei toetu ühele kindlale lähenemisele modaalsuse mõiste määramisel. Käsitletakse nii kitsalt võimalikkuse ja vajalikkusega piiritletavaid modaalsustüüpe kui ka algselt modaalsuste elementide kasutust muude tähenduste edasiandmisel, näiteks pragmaatilistel eesmärkidel ning aja väljendamiseks. Võrdlustes keskendutakse enamasti mõne kitsamalt piiritletud modaalsusaspekti uurimisele. Vaatluse all on konkreetsete modaalkonstruksioonide ja nende vastete tähendusväljad ja funktsioonid. Artiklid lähtuvad empiirilisest materjalist, võttes analüüsi aluseks tõlkekorpus- või diskursuse täiendamise ülesannete kaudu kogutud keelenäited. Artiklite eesmärk on tuua võrdleva lähenemise abil välja uusi aspekte, mis pelgalt ühe keele uurimisel võivad jääda märkamata, ning aidata seeläbi kaasa modaaltähenduste täpsemale kirjeldamisele uuritavates keeltes. Rakenduslikust küljest võiksid siinsete võrdlevate uurimuste tulemused pakkuda huvi ka võõrkeeleõpetajatele ja tõlkijatele. Kuna suur osa uurimustest tugineb tõlkekorpus-tele, on just modaalsuse tõlkimisega seotud problemaatikat ka mitmes artiklis eraldi käsitletud.

Viimastel aastakümnetel on modaalsuse uurijate seas eriti suurt tähelepanu pälvinud episteemiline modaalsus ja selle seosed evident-
suaalsuse kategooriaga. Sellele modaalsustüübile keskendub kolm siinse

kogumiku artiklit, neist kaks võrdlevalt. **Triin Lõbus** uurib episteemilist modaalsust võimalikkuse valdkonnas, vaadeldes hispaania keele keskse modaalverbi *poder* tõlkimist eesti keelde. Artiklis tuuakse välja probleemid mitmetähenduslike modaalverbide episteemilise tähenduse eristamisel ning erisused episteemilise tähendusvälja sees. Nendele erisustele toetudes pakutakse välja selgitus eesti modaalverbide *saama* ja *võima* jagunemisele episteemilise *poder*'i vastetena. **Anu Treikelder** võrdleb eesti ja prantsuse keele kesksete vajalikkuse valdkonna modaalverbide *pidama* ja *devoir* episteemilisi kasutusi. Mõlemasuunaliste tõlgete analüüsi põhjal toob ta välja nii nende verbide vormilised kui ka semantilised erinevused ja sarnasused, eristades episteemilist ja evident-siaalset komponenti modaalverbide tähenduses. Artiklis jõuab ta järeldusele, et nende verbide evidentsiaalsed omadused on sarnased, kuid erinevused avalduvad episteemilise hinnangu tugevustmete skaala ulatuses. **Laura Tüüts** ja **Reili Argus** tutvustavad oma artiklis katse tulemusi eesti keele episteemiliste adverbide *arvatavasti*, *võib-olla* ja *äkki* tõenäosusastme tajumise kohta. Erinevate keeleliste ja keeleväliste tegurite mõju analüüsimisel jõuavad autorid järeldusele, et adverbide tõenäosushinnangu tugevuse tajumist mõjutab kõige enam katselausete kontekstis sisalduv taustinformatsioon või selle puudumine.

Konteksti rolli modaaltähenduse kujunemisel käsitleb ka **Marge Käsper**. Tema artikkel keskendub prantsuse keele võimalikkuse valdkonna keskse modaalverbi *pouvoir* vastetele eesti keeles. Artiklis analüüsitakse mõlemasuunaliste tõlgete põhjal eesti modaalverbide *saama*, *võima* ja *suutma* jagunemist verbi *pouvoir* vastetena erinevates modaaltähendustes ning vaadeldakse nende koosmõju kontekstis leiduvate elementidega. Mitmetähendusliku modaalverbi kasutust ja vasteid eesti keeles erinevates modaaltähendustes uurivad oma artiklis samuti **Anu Laanemets** ja **Helena Mihkelson**. Artikkel keskendub peamiselt vajalikkuse valdkonda kuuluva rootsi keele modaalverbi *böra* kasutusele. Artiklis tuuakse välja verbi esinemine erinevates ajavormides, nende vormide modaaltähendused ja eestikeelsed tõlkevasted. Lähemalt peatutakse ka modaalsuse tõlkimisega seotud problemaatikal ning analüüsitakse näiteid, kus ühe keele modaaltähenduste ülekandmisel teise keelde ilmneb raskusi: näiteks eitavate lausete tõlkimisel ja kraadierinevuse edasiandmisel soovituslikkuse skaalal. **Pille Esloni** artikkel tegeleb samuti keelte võrdlusega, kuid on tunduvalt üldisema suunitlusega ning väljub traditsioonilise võimalikkuse ja vajalikkuse valdkonnaga piiratud modaalsuse määratlusest. Artiklis pakutakse välja modaalsuse funktsionaalsemantiilise välja mudel, mida illustreerivad võrdlevad näited eesti ja vene keelest ning millele on võimalik tugineda modaalsuse väljendusvahendite uurimisel nii kontrastiivsetes kui ka tüpoloogilistes võrdlustes keelte vahel.

Kolmes artiklis vaadeldakse algselt modaalseid keelevahendeid väljaspool otseselt võimalikkuse ja vajalikkusega seotud kasutust, mis on traditsioonilises käsitluses modaalsetest põhitähendustest välja kasvanud grammatiseerumise käigus. **Birute Klaas-Lang** ja **Renate Pajusalu** käsitlevad modaalsete elementide pragmaatilisi kasutusi konkreetsetes suhtlussituatsioonides. Artiklis võrreldakse modaalverbide ja teiste neile funktsionaalselt lähedaste keeleliste vahendite kasutust eesti- ja soomekeelsetes küsimustes ja palvetes. Uurimuse empiiriliseks aluseks on eesti ja soome keele paralleelmaterjal, mis on kogutud diskursuse täiendamise ülesannete kaudu. Artiklis näidatakse, et keelte sugulusest tulenevalt on mõlemas keeles palju sarnase algupäraga modaalkonstruksioone, kuid nende kasutus viisakusdirektiivides on kohati erinev. Ülejäänud kaks artiklit vaatlevad samuti modaalsete elementide mittemodaalseid kasutusi, keskendudes modaalide ajalisele kasutusele tuleviku väljendamisel. **Marri Amon** käsitleb oma artiklis prantsuse keele modaalverbi *devoir* nn postmodaalset kasutust, mida kirjeldatakse kui “fataalset tulevikku” ning mis eesti keele vastaval modaalverbil *pidama* puudub. Artikkel keskendub verbi *devoir* tõlkeprobleemidele nimetatud tähenduses ja pakub välja lahendusi selle edasiandmiseks eesti keeles. **Jussi Ylikoski** vaatleb modaalkonstruksioonide kasutamist tuleviku väljendamisel Lule saami keeles. Artiklis tuuakse välja tavapäraselt saami keelte kohta esitatud algselt modaalsete perifrastiliste vahendite kõrval potentsiaalse kõneviisi ja supiintarindi kasutus tuleviku väljendamisel. Viimast võrreldakse ka vastava soome keele tarindiga, millel on sarnane tähendus, kuid mida pole tuleviku väljendamise vahendina eelnevalt kirjeldatud. Artiklis näidatakse seoseid modaalsete ja tuleviku väljendusvahendite vahel, osutatakse erisustele saami keelerühma sees, kuid samas sarnastele arengujoontele soome-ugri keelerühma piires.

Mitmed erinumbri artiklid on valminud Tartu Ülikooli germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituudis algatatud ja praeguseks TÜ maailma keelte ja kultuuride kolledži all tegutseva kontrastiivlingvistika uurimisrühma töö tulemusena ning on tänu võlgu tööühma korraldatud kolme ettekandepäeva publikule arutelude ja kommentaaride eest artiklite varasematele versioonidele. Peale individuaalsete tänuavalduste projekti- ja granditoetuste eest üksikute artiklite valmimisel soovime tänada TÜ baasfinantseerimise rahvusteaduste toetuse fondi rahastust projektile “Kontrastiivlingvistika ja tõlge”, mille toel tööühm on tegutsenud ning mis toetas ka käesoleva kogumiku avaldamist.

Anu Treikelder, Anu Laanemets ja Silvi Tenjes

PREFACE TO THE SPECIAL ISSUE OF ESUKA – JEFUL “ON MODALITY IN FINNO-UGRIC AND OTHER LANGUAGES”

Modality has been the object of scholarly interest for several decades. Its different aspects and means of expression have been thoroughly examined from various theoretical perspectives, both within a single language and in cross-linguistic comparison. This also goes for Finno-Ugric languages where modality-related aspects have been explored in the works of many scholars. Also comparative analyses have been carried out, primarily with closely related languages within the language family and with English.

The current special issue of the “Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics” adds to the existing research first and foremost by taking a comparative perspective, but it also contains articles on individual languages. The issue predominantly deals with Estonian, but also includes other Finno-Ugric languages such as Finnish and Saami. The comparative studies mainly examine typologically different languages, including languages that have not previously been compared to Estonian from the perspective of modality. The other languages are Spanish, French, Swedish and Russian. In total the issue contains nine articles by twelve authors.

The articles do not rely on a single definition of the concept of modality. Both the narrower types of modality, delineated by the semantic domains of possibility and necessity, as well as the use of originally modal elements to convey other meanings, for example pragmatic uses and expressions of tense, are examined. The comparative studies mostly focus on one delimited aspect of modality, and thus concentrate on specific modal constructions and the semantic fields and functions of their equivalents. The articles are empirically based and use text samples from translation corpora or discourse completion tasks. Through the comparative approach the articles seek to emphasize new aspects that might be left unnoticed when investigating merely one individual language. In this way, the studies facilitate a more accurate description of modal meanings in the languages under investigation. From a practical point of view the results of these comparative investigations should be of interest to foreign language teachers and translators. Many of the studies, which are based on translation corpora, also discuss various aspects related to the translation of modality.

During the last decades epistemic modality and its relation to the category of evidentiality has gained great attention. This type of modality is the topic of three of the articles in this issue, two of which take a comparative approach. **Triin Lõbus** examines epistemic possibility, focusing on how one of the central modal verbs in Spanish, *poder* ('can', 'may'), is translated into Estonian. The article focuses on how to distinguish the epistemic meaning of polysemous modal verbs and on differences within the epistemic meaning area. Based on these differences an explanation is proposed as to how the Estonian modal verbs *saama* ('get') and *võima* ('can') are distributed as the equivalents of the epistemic verb *poder*. **Anu Treikelder** compares the epistemic uses of the Estonian and French modal verbs of necessity, *pidama* ('must') and *devoir* ('must'). Based on two-way translations she brings out both the formal and semantic differences and similarities between these verbs, distinguishing the epistemic and the evidential component in their meaning. She comes to the conclusion that the evidential properties of these verbs are similar. However, differences become apparent in the epistemic assessment of the degree of likelihood. **Laura Tüüts** and **Reili Argus** report on an experimental study, where they investigate the comprehension of the degree of probability of the epistemic adverbs *arvatavasti* ('probably'), *võib-olla* ('maybe') and *äkki* ('perhaps'). By examining the effect of different linguistic and non-linguistic factors, the authors conclude that the comprehension of the degree of probability of the adverbs is predominantly influenced by the background information in the context of the sample sentences, or by the lack thereof.

The role of context in the formation of modal meaning is also studied by **Marge Käsper**. Her article focuses on the Estonian equivalents of *pouvoir* ('can', 'may'), one of the central modal verbs of possibility in French. Based on two-way translations the article examines how the Estonian modal verbs *saama* ('get'), *võima* ('can', 'may') and *suutma* ('can') are distributed in their different modal meanings as the equivalents of the verb *pouvoir*, and how they interact with elements of the context. The usage and the Estonian equivalents of a polysemous modal verb in its different modal meanings is also the topic of the article by **Anu Laanemets** and **Helena Mihkelson**. Their study focuses on the use of the Swedish modal verb of necessity *böra* ('should', 'ought to'). The article analyses the verb in its different temporal forms, the meaning of these forms and their translation equivalents in Estonian. Special attention is paid to problems related to the translation of modality. An analysis is carried out on textual samples where the transmission of modal meanings from one language to another poses difficulties; for instance

when translating negative sentences and conveying different degrees of recommendation. Also the article by **Pille Eslon** deals with language comparison, but takes a more general approach as it goes beyond the traditional definition of modality involving the domains of possibility and necessity. The article proposes a model of the functional-semantic field of modality, which is illustrated by comparative samples from Estonian and Russian, and which can be applied when examining modal means of expression in both contrastive and typological comparisons of languages.

Three articles study the originally modal means of language outside their usage related to possibility and necessity, which according to the traditional approach have developed from the primary modal meanings through grammaticalization processes. **Birute Klaas-Lang** and **Renate Pajusalu** examine the pragmatic use of modal constructions in specific communicational situations. The aim is to compare the usage of Estonian and Finnish modal verbs and other modal predicates in questions and requests. The study is based on Estonian and Finnish parallel data, which is gathered through written discourse completion tasks. Due to the close relationship between Estonian and Finnish, many of the modal predicates have the same origin. However, the article shows that they are used somewhat differently in the directives of politeness. The remaining two articles also examine the non-modal usage of modal elements, focusing on the temporal usage of modals when expressing the future. **Marri Amon** examines the so called post-modal use of the French modal verb *devoir* ('must'), which is referred to as the "fatal future", and which is absent in the equivalent Estonian modal verb *pidama* ('must'). The study focuses on the translation problems related to this particular meaning of the verb and proposes solutions as to how this meaning can be conveyed into Estonian. **Jussi Ylikoski** deals with modal constructions used to express future time reference in Lule Saami. In addition to the modal periphrastic means, the article brings out the usage of potential mood and supine construction as a means of expressing future tense in the Saami languages. The latter is also compared with the respective Finnish construction, which has a similar meaning but has previously never been described as a means of expressing future tense. The article demonstrates the links between modality and means of future time reference. It points out the differences within the Saami language group, but at the same time brings forth the similar lines of development within the group of Finno-Ugric languages.

Several articles in this special issue are the result of the work of the research group on contrastive linguistics that was initiated by the Institute of Germanic, Romance and Slavic Languages and now continues its work within the College of Foreign Languages and Cultures at the University of Tartu. We owe our gratitude to the participants of the three seminars arranged by the research group for discussions and feedback on earlier versions of the articles. Apart from the individual expressions of gratitude to project and grant support programs that made some of the articles in this issue possible, we wish to thank the base funding scheme of national sciences at the University of Tartu for funding the project “Contrastive Linguistics and Translation”, which has both enabled the activities of the research group as well as aided the publishing of the current issue.

Anu Treikelder, Anu Laanemets and Silvi Tenjes